

World Conference on Agricultural and Earth Sciences

Hosted Online from Istanbul, Turkey

Date: 20th October, 2026

Website: <https://econferencia.com>

FARMATSEVTIKA FAOLIYATIDA FUQAROLIK-HUQUQIY JAVOBGARLIKNI TAKOMILLASHTIRISHNING DOLZARB MASALALARI

Oqboyeva Muborak Maxamadamin qizi

Huquq magistri

E-mail: oqboyevamuborak077@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu tezisda farmatsevtika sohasidagi tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishda fuqarolik-huquqiy javobgarlikning o'ziga xos xususiyatlari, uni belgilovchi huquqiy tamoyillar hamda milliy qonunchilikning xorijiy tajriba bilan qiyoslangan holatdagi kamchiliklari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijasida O'zbekiston Respublikasi qonunchiligini modernizatsiya qilishga qaratilgan aniq taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: farmatsevtika tadbirkorligi, fuqarolik-huquqiy javobgarlik, mahsulot javobgarligi, iste'molchi huquqlari, qat'iy javobgarlik, jamoaviy da'vo, farmakovigilyatsiya, dori vositalari muomalasi.

Dori-darmon bozoriga tegishli tadbirkorlik faoliyati o'zining ikki qirrali huquqiy mohiyati bilan boshqa tijorat sohalaridan ajralib turadi: bu yerda, bir tomondan, Konstitutsiyamizda mustahkamlangan tadbirkorlik erkinligi, ikkinchi tomondan esa insonning salomatligini muhofaza qilish borasidagi konstitutsiyaviy huquq bir-biriga bevosita yondosh holda amal qiladi. Shu sababli farmatsevtika biznesi an'anaviy savdo-sotiq munosabatlaridan farqli o'laroq, yuqori intensivlikdagi ma'muriy nazorat rejimiga bo'ysundiriladi. IQVIA va STADA hisobotlariga ko'ra, 2024-yil sentabr oyi holatiga mamlakatimizdagi dori-darmon bozorining umumiy hajmi 20,345 trillion so'mga yetgan bo'lib, so'nggi bir yilda 13 foiz

World Conference on Agricultural and Earth Sciences

Hosted Online from Istanbul, Turkey

Date: 20th October, 2026

Website: <https://econferencia.com>

o'sish qayd etilgan - bu ko'rsatkich MDH hududidagi eng tez sur'atlardan biri hisoblanadi [1]. Bozorning shiddatli kengayishi o'z-o'zidan sifatsiz va qalbakilashtirilgan mahsulotlar oqimining ortishiga, pirovardida esa iste'molchi-bemorning salomatligiga yetkazilgan zararni qoplashga oid fuqarolik-huquqiy nizolar sonining ko'payishiga olib kelmoqda.

Mazkur vaziyatda fuqarolik-huquqiy javobgarlik instituti nafaqat shartnoma intizomini ta'minlash, balki shaxsning hayoti va sog'lig'iga oid daxlsiz huquqlarini himoya qilishning asosiy yuridik quroliga aylanmoqda. Afsuski, O'zbekiston qonunchiligida ushbu soha uchun maxsus ishlab chiqilgan javobgarlik rejimi hali-hanuz mustahkamlanmagan, sud amaliyoti esa ma'lum darajada rag'batsiz qolmoqda. Aynan shu holat tezis doirasida ko'tarilayotgan muammoning dolzarbligini belgilab beradi.

1. Farmatsevtika tadbirkorligining javobgarlik instituti bilan bog'liq o'ziga xos xususiyatlari

Dori-darmon biznesining huquqiy mohiyatini ochib berishda, eng avvalo, uning ob'ekti bo'lgan dori vositasining fuqarolik muomalasidagi alohida maqomini ta'kidlash lozim. A.A. Moxov to'g'ri ta'kidlaganidek, dori vositalari oddiy iste'mol tovaridan tubdan farq qiladigan «sui generis» ob'ekt hisoblanadi: ular shifo baxsh etishi ham, aksincha, inson hayotiga tahdid solishi ham mumkin [2]. Ushbu dualistik tabiat iste'molchiga nisbatan tovarning xavfsizligini ta'minlash majburiyatini nafaqat sotuvchining, balki ishlab chiqaruvchining ham zimmasiga yuklaydi.

Farmatsevtika faoliyatining ikkinchi o'ziga xosligi - axborot asimmetriyasidir. Bemor o'zi qabul qilayotgan preparatning farmakologik ta'sir mexanizmini, mumkin bo'lgan nojo'ya ta'sirlarini yoki aralash qo'llanish oqibatlarini professional ravishda baholash imkoniyatiga ega emas. Mazkur qaramlik yevropa

World Conference on Agricultural and Earth Sciences

Hosted Online from Istanbul, Turkey

Date: 20th October, 2026

Website: <https://econferencia.com>

doktrinasida «ogohlantirish majburiyati» (duty to warn) deb nomlanuvchi huquqiy kategoriya orqali kompensatsiya qilinadi: agar bemor preparat haqida yetarli darajada xabardor qilinmagan bo'lsa, mahsulotning o'zi nuqsonsiz bo'lgan taqdirda ham ishlab chiqaruvchi yoki sotuvchi javobgarlikka tortilishi mumkin [3].

Uchinchi, farmatsevtika sohasi butun jahon miqyosida eng ko'p regulatsiya qilinadigan tarmoqlardan biriga kiradi. Ishlab chiqarish bosqichi GMP (Good Manufacturing Practice), ulgurji savdo GDP (Good Distribution Practice), chakana realizatsiya esa GPP (Good Pharmacy Practice) standartlariga bo'ysundiriladi. Bu majmua fuqarolik-huquqiy javobgarlikni belgilashda muhim ahamiyatga ega, zero sanab o'tilgan standartlarning biron birini buzgan subyekt o'z faoliyatidagi nuqson uchun to'liq mas'uliyatni ko'taradi.

2. Milliy qonunchilikdagi javobgarlik mexanizmlari va ularning kamchiliklari

Mamlakatimiz huquqiy tizimida farmatsevtika sohasidagi zararni qoplashga qaratilgan umumiy asos sifatida O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 14-moddasida o'rnatilgan «yetkazilgan zararni to'liq qoplash» tamoyili qo'llaniladi [4]. Shuningdek, Kodeksning 1017-1020-moddalari «tovarlar, ishlar yoki xizmatlardagi nuqsonlar oqibatida yetkazilgan zarar uchun javobgarlik» bobini shakllantirgan bo'lib, uning 1018-moddasi jabrlangan shaxsga da'voni o'z tanlovi bo'yicha sotuvchiga ham, ishlab chiqaruvchiga ham qaratish imkonini beradi [5]. Ushbu norma yevropa hujjatlarining «qat'iy javobgarlik» (strict liability) konstruksiyasiga o'xshab ketsa-da, milliy qonunchilikda farmatsevtika mahsulotlariga nisbatan maxsus, yanada kuchaytirilgan rejim mustahkamlanmagan.

World Conference on Agricultural and Earth Sciences

Hosted Online from Istanbul, Turkey

Date: 20th October, 2026

Website: <https://econferencia.com>

Amaliy jihatdan bir qator muhim kamchiliklar kuzatilmoqda. Avvalo, nuqsonli dori vositasi bilan yetkazilgan zarar o'rtasidagi sababiy bog'liqlikni isbotlash juda murakkab vazifadir. Mutaxassis-ekspert muassasalari bizda yetarli darajada ixtisoslashmagan, tegishli laboratoriyalar asosan jinoiy va ma'muriy ishlar bilan shug'ullanadi. Shu bois fuqaroviy nizolarning samarali hal etilishi susaygan. Ikkinchidan, Oliy sud ma'lumotlariga ko'ra, 2022-2024 yillarda sifatsiz dori vositalari bilan bog'liq fuqarolik ishlari yiliga o'rtacha 80-110 tadan ortmagan bu raqam 24,8 trillion so'mlik bozor fonida juda kichik ko'rsatkichdir [6].

Uchinchi va, ehtimol, eng sezilarli muammo mahsulot javobgarligi sug'urtasi (product liability insurance) institutining yo'qligidir. Yevropa davlatlarida farmatsevtika kompaniyalari majburiy yoki keng tarqalgan ixtiyoriy professional sug'urta orqali o'z mas'uliyatini qoplaydi, mamlakatimizda esa bu yo'nalish bo'yicha sug'urta mahsulotlari bozorda deyarli mavjud emas. To'rtinchidan, ma'naviy zararni qoplashda sudlar tomonidan belgilanayotgan summalar (odatda 5-20 million so'm atrofida) xorijiy amaliyotdagi millionlab dollarlik to'lovlardan keskin farqlanadi natijada ishlab chiqaruvchi uchun huquqbuzarlik jiddiy moliyaviy risk darajasiga ko'tarilmay qolmoqda.

3. Xorijiy tajribaning qiyosiy tahlili

Yevropa Ittifoqining 1985-yildagi 85/374/EEC sonli Direktivasi «nuqsonli mahsulot» uchun aybsiz javobgarlik rejimini butun ittifoq darajasida yagonalashtirgan. Ushbu hujjatning 4-moddasiga muvofiq, jabrlanuvchi ishlab chiqaruvchining aybdorligini isbotlashga majbur emas; unga zarar, mahsulotdagi nuqson va ular orasidagi bog'liqlikni isbotlash kifoya [7]. «Ishlab chiqaruvchi» tushunchasi kengaytirilgan tarzda talqin qilinadi va u ham yakuniy tovar ishlab chiqaruvchisini, ham komponent yetkazib beruvchini, ham importyor tashkilotni o'z ichiga oladi. AQSh doktrinasidagi Restatement (Second) of Torts § 402A va

World Conference on Agricultural and Earth Sciences

Hosted Online from Istanbul, Turkey

Date: 20th October, 2026

Website: <https://econferencia.com>

Greenman v. Yuba Power Products ishi (1963) esa iste'molchilar manfaatini ishlab chiqaruvchining iqtisodiy manfaatlaridan ustunroq qo'yadigan «strict liability» doktrinasini shakllantirgan [8].

Mazkur amaliyotning moliyaviy oqibatlari nihoyatda salmoqli. Merck & Co. tomonidan ishlab chiqarilgan Vioxx (rofecoxib) preparati yurak-qon tomir kasalliklari xavfini oshirgani aniqlangach, 2007-yilda kompaniya AQShdagi 27 000 ga yaqin sudlov ishini 4,85 milliard AQSh dollari miqdoridagi kelishuv bilan hal etgan [9]. Fransiyada Servier Laboratoires kompaniyasi Mediator (benfluorex) preparati bilan bog'liq fojia yuzasidan 180 million yevro jarima to'lagan, bu esa farmakologik nazoratga oid yangi qonunchilik paketining qabul qilinishiga asos bo'lgan [10]. Hindistonda Ranbaxy Laboratories 2013-yilda GMP standartlarini buzgani va ma'lumotlarni soxtalashtirgani uchun AQSh Adliya departamenti tomonidan 500 million dollarga jarimaga tortilgan [11].

Ta'kidlash joizki, Skandinaviya mamlakatlarida Shvetsiya, Finlandiya, Norvegiya va Daniyada aynan farmatsevtika sohasidagi zararlarni qoplashning mukammal modeli «patient injury insurance» ishlab chiqilgan. Mazkur tizimda bemor sudga murojaat qilmasdan, maxsus sug'urta fondidan oson va tez yordam oladi; javobgarlikni isbotlash sharti yengillashtirilgan. Bunday model O'zbekiston uchun ham diqqatga sazovor orientir bo'la oladi.

4. Milliy qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha takliflar

Xorijiy tajribaning qiyosiy tahlili va milliy qonunchilikdagi kamchiliklarning aniqlangan majmuiga tayanib, quyidagi taklif va tavsiyalarni ilgari surish maqsadga muvofiqdir.

Birinchidan, «Dori vositalari va farmatsevtika faoliyati to'g'risida»gi Qonun strukturasi farmatsevtika subyektlarining fuqarolik-huquqiy javobgarligini maxsus tartibga soluvchi alohida bob kiritilishi lozim. Ushbu bobda javobgarlik

World Conference on Agricultural and Earth Sciences

Hosted Online from Istanbul, Turkey

Date: 20th October, 2026

Website: <https://econferencia.com>

sub'ektlari (ishlab chiqaruvchi, importyor, distributor va dorixonaning solidar mas'uliyati), zarar hajmining hisoblash mezonlari, isbotlash yuki va majburiy sug'urta talablari aniq belgilanishi zarur.

Ikkinchidan, farmatsevtika subyektlari uchun mahsulot javobgarligi sug'urtasi (product liability insurance) milliy qonunchilikda majburiy sug'urta turi sifatida rasmiylashtirilishi kerak. Bu mexanizm, bir tarafdin, jabrlangan iste'molchining real kompensatsiya olishini kafolatlaydi, ikkinchi tarafdin, biznes uchun to'satdan yo'q qilinish xavfini susaytiradi.

Uchinchidan, Oliy sudning «Sifatsiz va xavfli dori vositalari hamda tibbiy buyumlar oqibatida fuqarolik javobgarligining ayrim masalalari haqida» nomli Plenum qarori qabul qilinishi lozim. Ushbu hujjat quyi sud instansiyalari uchun sababiy bog'liqlikni isbotlash, ekspertizalarni tayinlash va ma'naviy zarar hajmini aniqlash bo'yicha yagona metodologik yondashuvni ta'minlaydi.

To'rtinchidan, ma'muriy yoki jinoyat ishi doirasida bevosita fuqarolik da'vosini birgalikda ko'rib chiqish (civil action joined to criminal proceedings) instituti kuchaytirilishi zarur. Ko'p hollarda tadbirkor ma'muriy yoki jinoiy javobgarlikka tortiladi, ammo jabrlangan bemor o'z zararini alohida tartibda undirib olishga majbur. Bu protsessual «ikki bosqichli» yo'l jabrlanuvchini qo'shimcha xarajatlarga va uzoq vaqt yo'qotishiga mahkum qiladi.

Xulosa

O'tkazilgan tahlilning asosiy natijalarini umumlashtirgan holda shuni ta'kidlash lozimki, farmatsevtika sohasidagi fuqarolik-huquqiy javobgarlik instituti shunchaki klassik tadbirkorlik javobgarligining kichik bir turi emas, balki shaxsning hayoti va sog'lig'i kabi oliy ne'matlarini himoya qiluvchi mustaqil, kompleks huquqiy hodisadir. Mamlakatimizda bu institut hali yetarli darajada ishlab chiqilmagan: maxsus javobgarlik rejimi yo'q, professional sug'urta

World Conference on Agricultural and Earth Sciences

Hosted Online from Istanbul, Turkey

Date: 20th October, 2026

Website: <https://econferencia.com>

shakllanmagan, ekspert baza zaif, sud amaliyoti yagonalashtirilmagan. Xorijiy davlatlarning (Yevropa Ittifoqi, AQSh, Skandinaviya) tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, mazkur yo'nalishlar bo'yicha tizimli islohotlar iste'molchibemor himoyasini real darajaga ko'taradi va pirovardida mamlakatdagi dori-darmon biznesini xalqaro bozorda raqobatbardosh qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. IQVIA, STADA. Pharmaceutical Market Review: Central Asia and CIS Region (September 2024). - Tashkent, 2024. - P. 12–18.
2. Мохов А.А. Лекарственные средства в системе объектов гражданских прав // Гражданское право. - 2021. - № 5. - С. 24–32.
3. Ponkin I.V., Ponkina A.A. Farmatsevtika huquqi: monografiya. - Moskva: «Yurisprudensiya», 2017. - B. 145–162.
4. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi. Birinchi qism. - 14-modda. // Lex.uz elektron ma'lumotlar bazasi [Elektron resurs]: <https://lex.uz>
5. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi. Ikkinchi qism. 57-bob. Zarar yetkazish oqibatida vujudga keladigan majburiyatlar. 996–999-moddalar.
6. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi rasmiy statistik hisoboti: 2022–2024 yillar uchun umumlashma ma'lumotlari [Elektron resurs]: <https://stat.sud.uz>
7. Council Directive 85/374/EEC of 25 July 1985 on the approximation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States concerning liability for defective products. Official Journal L 210, 07.08.1985, pp. 29–33.
8. Greenman v. Yuba Power Products, Inc., 59 Cal. 2d 57, 377 P.2d 897 (1963); Restatement (Second) of Torts § 402A. - American Law Institute, 1965.
9. In re Vioxx Products Liability Litigation, MDL No. 1657, U.S. District Court, Eastern District of Louisiana. Settlement Agreement, November 9, 2007. \$4.85 billion.

World Conference on Agricultural and Earth Sciences

Hosted Online from Istanbul, Turkey

Date: 20th October, 2026

Website: <https://econferencia.com>

10. Tribunal judiciaire de Paris. Affaire Mediator. Jugement du 29 mars 2021; ANSM Rapport annuel 2021. - Paris, 2021.

11. United States Department of Justice. Ranbaxy USA Inc. Pleads Guilty and Agrees to Pay \$500 Million to Resolve False Claims Allegations, cGMP Violations and False Statements to the FDA. Press Release, May 13, 2013.